

گزارش سیاستی (۳)

کتاب

معاونت پژوهشی پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات سلسله گزارش‌های سیاستی در مورد مسائل فرهنگی و هنری تدوین کرده است. هر کدام از این گزارش‌ها بر یک حوزه متمرکز است. گزارش حاضر در مورد کتاب است که محمد گرامیان نیک در بهار ۱۴۰۰ آن را تدوین کرده است.

مقدمه

در جست‌وجویی کوتاه و مختصر در خصوص حوزه نشر و کتاب با شماری خبر و گزارش از مسائل و مشکلات این بخش روبه‌رو می‌شویم. موضوعاتی همچون افزایش سرسام‌آور قیمت کاغذ، افزایش قیمت تمام‌شده کتاب، کاهش سرانه مطالعه، کاهش شمارگان، کتاب‌سازی، قاچاق کتاب، غیرحرفه‌ای بودن بخش اعظم صنعت نشر، نابسامان بودن چرخه توزیع، تبلیغ و اطلاع‌رسانی ضعیف و نادرست، نبود نهادهای صنفی تأثیرگذار، ممیزی، سود اندک کتاب‌فروشان و... هرچند که مسائل کتاب و نشر تازگی ندارند و سال‌هاست فعالان حوزه کتاب از آن سخن گفته‌اند، اما در چندین سال اخیر با وخامت حال اقتصاد و تداوم ناهمواری‌ها، شرایط بحرانی‌تر شده است؛ به نحوی که بقای بسیاری از فعالان حوزه کتاب و نشر به خطر افتاده است.

در مجموع بنا بر مطالعات صورت‌گرفته در این حوزه با انبوهی از مسائل و مشکلات مواجه می‌شویم که محققان به شیوه‌های مختلف آن‌ها را دسته‌بندی کرده‌اند. بخشی از مسائل این حوزه به روابط، مناسبات و فرایندهای فعالیت‌های این حوزه، بخشی به بسترها و زمینه‌های حاکم بر این حوزه و برخی به کلیت فرهنگ و اقتصاد مربوط است و بخشی هم در واقع معلول و ناشی از مسائل دیگر است.

میزان مطالعه

در موج‌های دوم و سوم پیمایش «ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» ذیل فصل مصرف کالاهای فرهنگی میزان مطالعه کتاب با پرسشی یکسان، «آیا کتاب‌های غیردرسی هم مطالعه می‌کنید؟» سنجیده شده است. بنا بر نتایج این پیمایش‌ها در موج دوم حدود ۶۳ درصد افراد گفته‌اند که کتاب غیردرسی مطالعه می‌کنند اما در موج سوم درصد افراد کتاب‌خوان به حدود ۴۱ درصد کاهش یافته است.

در گزارش کشوری «پیمایش ملی مصرف کالاهای فرهنگی» (موج سوم) که به تازگی (۱۳۹۹) منتشر شده است، جزئیات بیشتری در خصوص میزان مطالعه می‌توان مشاهده کرد. براساس این پیمایش ۴۶.۶ درصد جمعیت نمونه گفته‌اند که کتاب مطالعه می‌کنند که ۷۵ درصد از این جمعیت (کتاب‌خوان‌ها) کتاب‌های غیردرسی و ۲۵ درصد

کتاب‌های درسی می‌خوانند. بدین طریق فقط ۳۲.۸ درصد از جمعیت نمونه کتاب غیردرسی مطالعه کرده‌اند. هر چند که درصد افراد کتاب‌خوان (غیردرسی) در این مطالعه به نتایج موج سوم نزدیک است، اما اختلافی ۹ درصدی با آن دارد و نسبت به نتایج موج دوم تقریباً درصد افراد کتاب‌خوان نصف شده است. با فرض صحت نتایج پیمایش‌های مذکور شاهد کاهش چشمگیر درصد افراد کتاب‌خوان طی ۲۰ سال اخیر هستیم.

شمارگان کتاب‌ها

اما شمارگان کل در طول سال‌های مذکور روند دیگری را طی کرده است. شمارگان کتاب از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳ با شیبی آهسته روندی افزایشی را طی کرده، سپس با سرعتی فزاینده در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵ بر تعداد شمارگان افزوده می‌شود و به بیش از ۲۰ میلیون نسخه در سال می‌رسد و در سال بعد تقریباً تعداد شمارگان در همین محدوده باقی می‌ماند و از سال ۱۳۸۷ تا سال ۱۳۹۸ روند نزولی را در پیش می‌گیرد. به نحوی که تعداد شمارگان کتاب از حدود ۱۶۵ میلیون نسخه در سال ۱۳۸۰ به حدود ۱۴۸ میلیون نسخه در سال ۱۳۹۸ کاهش می‌یابد.

از سوی دیگر متوسط شمارگان هر عنوان کتاب (تعداد شمارگان تقسیم بر تعداد عناوین) در فاصله سال‌های مذکور (۱۳۸۰ تا ۱۳۹۸) داستانی دیگر داشته است. متأسفانه در حدود این دو دهه همواره از متوسط تیراژ هر کتاب کاسته شده است.

ناشران فعال

بنابر سالنامه آماری فرهنگ و هنر سال ۱۳۹۸ حدود ۲۰ هزار ناشر در کشور وجود دارد که در همه استان‌های کشور پراکنده‌اند؛ به خصوص در دو استان تهران و قم. اما فقط حدود ۴۳۰۰ ناشر در سال ۱۳۹۸ فعال بوده‌اند که نتیجه کار آن‌ها چاپ ۱۰۵ هزار عنوان کتاب با شمارگان ۱۴۸ میلیونی بوده است. براساس این آمار، نزدیک به ۵۷ درصد ناشران در سال ۱۳۹۸ کمتر از ۱۰ عنوان کتاب چاپ کرده‌اند، حدود ۸۲ درصد ناشران کمتر از ۳۰ عنوان کتاب در سال چاپ کرده‌اند و تقریباً ۵۰ درصد عناوین کتاب فقط به وسیله ۱۰ درصد ناشران فعال چاپ شده است.